

KÖZELKÉP

A hosszú távú nemzetközi kutatói mobilitást befolyásoló tényezők – résztvevők, motivációk, célországok

JÁNOSY ORSOLYA¹

ABSZTRAKT

A felsőoktatás nemzetköziesítésével foglalkozó tanulmányok jelentős része hallgatócentrikus, az egyetemek nemzetközi hallgatói létszámát, idegen nyelvű képzéseit, nemzetközi együttműködéseit, illetve Erasmus típusú hallgatói-, oktatói csereprogramokban való részvételét helyezi kutatásának fókuszába, az oktatói, kutatói mobilitások, különösen a hosszú távú mobilitás vizsgálata kevésbé kutatott terület. Mivel a hosszú távú mobilitások általában az oktató, kutató saját szervezésében, egyéni pályázat útján valósulnak meg, az intézmények nem rendelkeznek központi adatbázisokkal a mobilitások résztvevőit, létszámát, irányait illetően, a téma kutatása gyakran nehézségekbe ütközik. Jelen tanulmány célja a hosszú távú nemzetközi oktatói, kutatói mobilitás nemzetközi szakirodalmának, több országra kiterjedő, átfogó nemzetközi kutatások eredményeinek áttekintése, összefoglalása. A hivatkozott kutatások eredményeiből kirajzolódik a mobilitásokra vonatkozó nemzetközi tendenciák: a mobilitás irányai, a résztvevők aránya, kora, tudományterülete, a nemek aránya, a mobilitás célországai. A tanulmány rámutat az országok közötti jelentős különbségekre.

KULCSSZAVAK: nemzetközi kutatói mobilitás, felsőoktatás, szakmai előmenetel, tudásalapú társadalom, globális verseny

ABSTRACT

Factors Influencing Long-Term International Mobility of Academics – Participants, Motivations, Destination Countries

A significant portion of studies on the internationalization of higher education is student-centred, focusing on the number of international students at universities, foreign language courses, international collaborations, and participation in Erasmus-type student and faculty exchange programmes. In contrast, the examination of faculty mobility, particularly long-term mobility, is a less explored area. Since long-term mobility is generally organized by the faculty member through individual applications, institutions often lack centralized databases on the participants, numbers, and destination countries, making research on the topic challenging. The

¹ Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program, e-mail: janosy.orsolya@unideb.hu

KÖZELKÉP

aim of the current paper is to review and summarize the international literature on long-term international faculty mobility, as well as the results of comprehensive international studies spanning multiple countries. The cited studies highlight international trends in mobility: main directions, the proportion of participants, their age, fields of science, gender distribution, and destination countries. The paper also points out significant differences between countries.

KEYWORDS: *international mobility of academics, higher education, career advancement, knowledge economy, global competition*

Bevezetés

A felsőoktatás a tudás egyetemességéből adódóan mindig is a világ egyik legnemzetközibb iparágának számított. A XX. században a globalizációs folyamatok részeként a felsőoktatás és kutatás nemzetköziesedése felgyorsult és számos tudományterületen a nemzetközi tudástranszfer elengedhetlenné vált (Teichler 2015). A tudás alapú társadalmak folyamatos gazdasági növekedésének, globális versenyképességének biztosításához a tudományos és technológiai fejlődés, az innováció nélkülözhetetlen. Azon országok, intézmények és egyének tudnak legsikeresebbek lenni a globális versenyben, akik közvetlen gazdasági tevékenységre váltható tudást képesek előállítani. A fejlett, tudás alapú gazdaságok között zajló verseny a közvetlen gazdasági hasznot eredményező innovatív tudás előállítását és az e tudást létrehozni képes oktatók, kutatók vonzását és megtartását célozza (Cantwell 2011). A tudás előállításának értékét egyre nagyobb mértékben a tudás gazdasági haszna határozza meg, mely szorosan kapcsolódik a bevételek megteremtéséhez (Kim 2017), így a „homo academicus-nak” egyre inkább „homo economicus-szá” kell válnia (Kim 2017, Lorenz 2010).

Sokan úgy vélik (Cantwell 2011, Ackers 2008, Bauder 2015, Bilecen-Van Mol 2017, Teichler 2014), hogy az oktatói, kutatói karrier kiteljesedésének alapvető feltétele a nemzetközi tapasztalatszerzés, a hosszú távú nemzetközi, elsősorban kutatási célú mobilitás. Az innovatív tudásért folytatott globális verseny a tudást generálni képes kutatót mobilissá teszi a nemzetközi piacon, eredményeit azonban elsősorban azon intézmények kamatoztatják, melyek a kutatót alkalmazzák (Cantwell 2011).

A 2000-es évek eleje óta a nemzetközi mobilitásra fordított támogatások folyamatos növekedésével a mobilitás hatásainak vizsgálata egyre inkább a felsőoktatás-kutatás egyik fókuszterületévé vált. A felsőoktatást érintő mobilitás kutatások azonban elsősorban a hallgatói mobilitásokra fókuszálnak, jóval kisebb figyelem irányul az oktatói mobilitásokra, ezen belül is a hosszú távú oktatói, kutatói mobilitásra (Teichler 1996, 2011). Az okok a résztvevők létszámának tükrében könnyen megérthetők. Az Európai Unió legnagyobb mobilitási programja az Erasmus+ program éves szinten több mint fél millió, 505 000 oktató és hallgató számára nyújt mobilitási lehetőséget csak a felsőoktatási szektorban (Erasmus+ 2019). Ezen belül az oktatók,

KÖZELKÉP

felsőoktatási dolgozók mobilitási létszáma a program és partnerországokban összesen 107 000 fő volt 2019-ben, azaz a mobilitások 21%-a. Az Erasmus+ program rövid, jellemzően egy hetes oktatói mobilitásokhoz nyújt támogatást (Teichler 2011), de a kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal bíró oktatók jelentős hányada visszatérő pályázó, aki szinte minden évben él az Erasmus-program által nyújtott mobilitás lehetőségével és így módon tartja fent és fejleszti nemzetközi kapcsolatrendszerét.

A Marie Skłodowska Curie Actions, az Európai Unió legjelentősebb kutatói mobilitást támogató programja 7 év alatt, 2014-2020 között összesen 40 000 kutató és 25 000 doktorandusz hosszú távú, 12-24 hónap hosszúságú mobilitását támogatta, amely éves átlagban hozzávetőleg 5700 kutatói mobilitást jelent világviszonylatban (Marie Skłodowska-Curie Actions 2019). Az Amerikai Egyesült Államok legnagyobb presztízsű kutatói mobilitási programja, a Fulbright Scholar Program a 2019/2020-as tanévben 946 külföldi beutazó és 760 amerikai kiutazó oktató és kutató általában 5 hónap hosszúságú tanulmányútját finanszírozta (Fulbright 2019).

A rövid, néhány hetes és hosszú távú, több hónapos mobilitás összehasonlításakor jelentős létszámbeli különbségek mutatkoznak. Csak az Európai Unió által finanszírozott fő mobilitási programok (Erasmus, Marie Skłodowska Curie Actions) létszámát figyelembe véve elmondható, hogy az Erasmus program közel hússzor több oktatónak biztosít rövid távú mobilitási lehetőséget éves szinten, mint a Marie Skłodowska Curie Actions.

A hosszú távú oktatói, kutatói mobilitás kutatását tovább nehezíti a központi adatbázisok hiánya (Teichler 2015). Míg az Erasmus- típusú mobilitások általában a felsőoktatási intézmény által az Európai Uniótól elnyert forrásból valósulnak meg intézményi koordináció mellett és a mobilitás adatai intézményi, nemzeti és uniós szinten is 2014 óta egy központi online adatbázisban vannak nyilvántartva és viszonylag könnyen elérhetők, addig a hosszú távú mobilitás általában az oktató, kutató egyéni pályázatának eredményeként, vagy egy kutatóintézet meghívására, saját szervezésben jön létre és így szórványosak a rendelkezésre álló adatbázisok.

Szinte lehetetlen teljes képet alkotni a hosszú távú mobilitások számáról, gyakoriságáról, mintázatáról, mert sem a küldő, sem a fogadó országok nem követik a kutatók nemzetközi mozgását, külföldi munkavállalását (Franzoni et al. 2012a).

Jelen tanulmány célja a hosszú távú nemzetközi oktatói, kutatói mobilitás témakörében publikált több országra kiterjedő, átfogó, a nemzetközi szakirodalomban gyakran hivatkozott kutatások eredményeinek bemutatása, és a kapcsolódó nemzetközi szakirodalom által felvetett kérdések áttekintése. A tanulmány főként három nagy mintán végzett, nemzetközi összehasonlító kutatás eredményeit dolgozza fel, melyek „The Changing Academic Profession Survey”, a „GlobSci Survey”, és az Európai Felsőoktatási Térség „MORE” kutatás sorozata, továbbá egy kisebb létszámú regionális kutatását mely a „Career Tracking Survey of Doctorate Holders” címet viseli.

KÖZELKÉP

Meghatározó nemzetközi összehasonlító kutatások a hosszú távú nemzetközi oktatói, kutatói mobilitás vizsgálatára

Az oktatói, kutatói karrierpályát érintő egyik legjelentősebb nemzetközi összehasonlító kutatás, melyben egyik fókuszterület a globalizáció felsőoktatásra gyakorolt hatása, valamint a felsőoktatás nemzetköziesítési folyamatainak vizsgálata, a 2007-ben kezdődő „Changing Academic Profession Survey” (CAP) volt (Teichler et al. 2013). A kérdőíves kutatás 2007-2008 között zajlott 19 országban, a válaszadók száma a két év alatt meghaladta a 25 000 főt. Az országokat a felsőoktatásuk akkori helyzete szerint két csoportra osztották fel. A fejlett felsőoktatási rendszerrel rendelkező országok körébe 13 ország, az Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália, Kanada, Finnország, Németország, Olaszország, Hollandia, Norvégia, Portugália, az Egyesült Királyság, Japán, Dél-Korea, és mint különleges közigazgatási terület Hong Kong tartoztak, míg a fejlődő 6 ország Argentína, Brazília, Mexikó, Kína, Malajzia és Dél-Afrika voltak. Az országok saját finanszírozásban, 100, a kutatást országos szinten koordináló kutató bevonásával vettek részt a projektben. A kutatás főbb eredményeit 2011-2013 között 6 kötetben publikálták, de 2018-ig további 500 publikáció, ország- vagy téma specifikus kötet jelent meg, különböző szempontok szerint feldolgozva a kutatási eredményeket (Teichler et al. 2013, Teichler 2014). Az európai, amerikai, japán, és hong kongi felsőoktatás helyzetével külön kötetek foglalkoznak, de témaspecifikus kötetek jelentek meg a felsőoktatási karrierpályákról, a nők felsőoktatásban betöltött szerepéről, a nemzetközi felsőoktatási rangsorokról, illetve a felsőoktatás nemzetköziesedéséről is (Teichler et al. 2013, Teichler 2014).

A kutatásban a nemzetközi kutatói mobilitás vizsgálatát ún. „life course approach” alkalmazásával, azaz életpálya-elemzéssel vizsgálták, amely rámutatott arra, hogy a kutatók életük során számos, különböző típusú mobilitásban vesznek részt, gyermekkoruktól, középiskolai, egyetemi és doktori tanulmányaikon át egészen a vizsgálat idején elért pozícióikig, mobilitásuk nem csak a saját életükre, karrierpályájukra van hatással, de kihat családjuk, kollégáik, fogadó és küldő intézményeikre is egyaránt (Teichler et al. 2013, Rostan – Höhle 2014).

A CAP projekt nem volt előzmény nélküli, hiszen az első, az országok felsőoktatási rendszereit és abban az oktatók karrierlehetőségeit összehasonlító kutatás már 1992-1993 között zajlott a princetoni Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching alapítvány finanszírozásában, összesen 14 ország és Hong Kong részvételével. A válaszadó oktatók száma 20 000 fő volt. Mivel a vizsgált 15 országból 10 a CAP projektben is részt vett, a két kutatás országos adatai összehasonlíthatók és a 15 év alatt történt változások kirajzolódnak. (Teichler 2014).

Egy másik átfogó, de már tudományterület specifikus kutatás a 2011-ben 16 ország részvételével és 4 tudományterületen összesen 17 000 kutató bevonásával végzett GlobSci Survey volt. A résztvevő országok Belgium, Dánia, Hollandia, Franciaország, Németország, Olaszország, Spanyolország, Svédország, Svájc, az Egyesült

KÖZELKÉP

Királyság, az USA, Kanada, Ausztrália, Japán, Brazília és India voltak, míg a vizsgált tudományterületeket a biológia, kémia, föld- és környezettudományok, valamint az anyagtudományok jelentették (Teichler 2015). A kutatása célcsoportját a 4 tudományterületen megjelenő nemzetközi tudományos folyóiratok közleményeinek levelező szerzői alkották, az ő e-mail címeik alapján határozták meg a vizsgált országok listáját (Franzoni et al. 2012b). A szerzők e-mail címei alapján meghatározott 16 „mag-országból” (Stephan et al. 2013) származott a vizsgált időszakban (2011) megjelent tudományos közlemények 70%-a. Jelentős számú kínai levelező szerző is szerepelt az első körös szűrésben, így a kutatás Kína, mint 17. ország részvételével indult el, de az alacsony válaszadói hajlandóság miatt végül a kínai válaszok nem kerültek be az elemzésbe (Franzoni et al. 2012b). Az online kérdőíveket összesen 47 304 szerzőnek küldték ki, melyből 16 827 teljesen kitöltött válasz érkezett vissza. A legaktívabb válaszadói hajlandóság Olaszország, Spanyolország és Brazília esetében mutatkozott (Stephan et al. 2013).

A kutatói mobilitás vizsgálatokor 3 tényezőt vettek figyelembe: a válaszadó jelenlegi munkahelyének országát (a publikációkban használt e-mail címe alapján); azt az országot, ahol 18 éves korában élt; és a nemzetközi tapasztalatszerzését 18 éves korától a felmérés időpontjáig (Teichler 2015).

A „Mobility patterns and career path of researchers” (MORE) kutatás-sorozat az Európai Unió minden országára kiterjedő web-alapú kérdőívek, illetve számítógépasszisztált telefonos interjúk alkalmazásával végzett kérdőíves felmérés, amely elsősorban az Európai Unió felsőoktatási intézményeiben és kutatóintézetekben vizsgálja a kutatók életpályáját. Az európai felmérésben a 28 Európai Unió tagállam és 3 társult ország (Izland, Svájc és Norvégia) vett részt. Mindegyik kutatás kiegészült egy kisebb, MORE Global elnevezésű, az egész világot felölelő alkatattal is, amelyben 21 állam, Argentína, Ausztrália, Brazília, Kanada, Chile, Kína, Kolumbia, India, Japán, Mexikó, Új-Zéland, Oroszország, Dél-Afrika, Dél-Korea, az Amerikai Egyesült Államok, az ASEAN országok: Szingapúr, Malajzia, Indonézia, Thaiföld, valamint a Horizont 2020 program társult tagjaiként Törökország és Izrael vettek részt. Ezen kutatások kizárólag online kérdőívek alkalmazásával, hozzávetőleg 4000 kutató bevonásával történtek. A két párhuzamosan futó kutatás lehetővé teszi az európai adatok összehasonlítását a világ más országainak helyzetével (European Commission 2018).

A kutatásoknak ezidáig négy hulláma volt. Az első felmérés MORE néven 2009-2010 között, a MORE 2 2011-2013 között, a MORE 3 2016-ban, míg a MORE 4 2019-2020 között felmérésenként Európában kb. 10 000 a felsőoktatásban és kutatóintézetekben foglalkoztatott kutató bevonásával zajlott. Az első három kutatás már igen sok nemzetközi szakirodalmi hivatkozással bír, míg a MORE 4 kutatás eredményei 2021-ben kerültek publikálásra. A tanulmányok a kutatók négy csoportját vizsgálják: az R1 kutatói csoport a kutatás időpontjában doktori tanulmányait végző fiatal kutatók csoportja, az R2 a már doktori fokozatott szerzett, de még önállóan kutató-

KÖZELKÉP

sokat nem végzők csoportja, az R3 a már önálló kutatásokkal rendelkezők csoportja, míg az R4 csoportba a vezető kutatókat sorolja. A hat vizsgált tudományterület, melyek az összehasonlításokban általában párban összevonva szerepelnek: a természet- és műszaki tudományok, orvos- és egészségtudományok valamint agrártudományok, illetve társadalom- és bölcsészettudományok voltak. A vizsgált kérdések felölelik a kutatók szocio-demográfiai adatait, doktori és az azt megelőző képzéseit, munkakörülményeit, karrier-pályáját, az interdiszciplináris és interszektorális mobilitási lehetőségeit, valamint a virtuális és a nemzetközi mobilitást (European Commission 2018).

Jelen tanulmány elsősorban a MORE 2 és 3 nemzetközi mobilitást érintő kutatási eredményeire fókuszál. A magyar felsőoktatás kutatás szempontjából a kutatássorozat azért bír kiemelt jelentőséggel, mert ez a legnagyobb kiterjedt, összesen 52 országot felölelő reprezentatív kutatás, amelyben a magyar kutatói csoport is megmutatkozik, a MORE 3 mintában összesen 262 fővel van jelen (European Commission 2017).

A 2017-ben hét európai országban (Ausztria, Franciaország, Hollandia, Horvátország, Luxemburg, Németország, Románia) hat egyetem és három kutatóintézet bevonásával folytatott "Career Tracking Survey of Doctorate Holders" című kutatás az intézményekben 2010 és 2016 között fokozatott szerzett doktoranduszok fokozatszerzést követő karrierpályáját vizsgálta online kérdőíves módszerrel. A kutatásban összesen 2299 válaszadó vett részt, akik 95%-a a vizsgálat idején a kutatásban résztvevő felsőoktatási intézmények egyikében állt alkalmazásban. A kutatás öt nagy kérdéskört vizsgált, melyek a doktori képzés során szerzett tapasztalatok, a fokozatszerzést követő elhelyezkedési lehetőségek, a végzetek karrierpályája, demográfiai összetétel, továbbá a nemzetközi, virtuális, illetve a szektorközi mobilitás (Boman 2017).

Az oktatói, kutatói mobilitás típusai, mobilitási ráták

Az oktatói, kutatói életpályát vizsgáló átfogó kutatások, mint a MORE kutatássorozat (European Commission 2013, 2017), a CAP (Teichler et al. 2013) és a Career Tracking Survey of Doctorate Holders (Boman 2017) a mobilitások három típusát határozzák meg. Megkülönböztetnek határokon átívelő, azaz nemzetközi mobilitást, továbbá a felsőoktatási intézmények, kutatóintézetek és az ipar között megvalósuló interszektorális mobilitást, valamint a különböző tudományterületek közötti átjárást, együttműködések, azaz az interdiszciplináris mobilitást.

A MORE 3 kutatási eredményei szerint (European Commission 2017) az interszektorális mobilitás az Európai Unió tagállamainak átlagában még mindig alacsony, 35% körül mozog, míg az interdiszciplináris mobilitás az anyaintézményen belül

KÖZELKÉP

60%, más egyetemekkel vagy kutatóintézetekkel 57%, az ipari szereplőkkel pedig mindössze 31% az EU tagállamokban.

A nemzetközi mobilitásokat időtartamuk szerint a szakirodalom két típusra bontja, megkülönbözteti a rövid távú, Erasmus típusú, maximum néhány hét hosszúságú külföldi tartózkodást, és az ennél jelentősebb időtartamú, néhány hónap vagy akár több év hosszúságú hosszú távú mobilitást. A hosszú távú mobilitás szakirodalmi meghatározása kutatásonként eltérő, időtartamának definíciója a minimum 3 hónap és a minimum 2 év között vizsgálatonként változik. Nincs egyértelmű általános szabály arra, hogy mi tekinthető hosszú távú mobilitásnak. Egyes kutatások, mint a MORE (European Commission 2018) és a Career Tracking Survey of Doctorate Holders (Boman 2017) minimum 3 egybefüggő hónapot, mások 6 hónapot (M. Fried – Horváth 2012), vagy 1 év feletti (Hoffman 2009) időszakot, illetve a CAP kutatás például 2 év feletti külföldön eltöltött időszakot (Rostan – Höhle 2014) tekint hosszú távú mobilitásnak. A CAP kutatás (Teichler et al. 2013) esetében a mobilitásban eltöltött időszakok összeadódnak, és azon kutatót tekintik a hosszú távú mobilitásban érintettnek, aki elétpályája során összességében legalább 2 évet külföldön töltött. A teljes oktatói, kutatói életpályát vizsgálva megállapítható, hogy a hosszú távú mobilitásban való részvétel 40-50% között mozog a különböző kutatások módszertanának függvényében. A „Career Tracking Survey of Doctorate Holders” a vizsgált kutatói csoport átlagában 40%-os mobilitási arányt állapít meg (Boman 2017), a „Changing Academic Profession Survey” az karrierpálya során 42,3%-ról számol be (Guthrie et al. 2017, Teichler et al. 2013), míg a MORE 2 kutatás 48% mobilitási rátát mért (European Commission 2013). Megállapítható azonban, hogy a mobilitási aktivitás korcsoportonként, tudományterületenként, nemek szerint és országokként igen jelentős eltéréseket mutat.

A hosszú távú oktatói, kutatói mobilitás résztvevői: életkori sajátosságok, nemek közötti különbségek, tudományterületi aktivitás

KORCSOPORTOK

Korcsoportok tekintetében a kutatások (Boman 2017, European Commission 2013, 2017) általában külön kezelik a doktori képzés alatti és utáni nemzetközi mobilitást, és még a doktori képzés alatti mobilitásokat is két típusra bontják, mely lehet a fokozatszerzés céljából megvalósuló nemzetközi mobilitás, illetve a doktori képzés alatt megvalósuló külföldi részképzés, kutatási- vagy szakmai gyakorlat.

KÖZELKÉP

1. táblázat. Hosszú távú nemzetközi mobilitás a doktori képzés alatt

Doktori fokozatszerzési célú mobilitás külföldön a MORE 2 és 3 kutatások alapján					
Kutatások	EU átlag	Tudományterületek	Mobilitási ráta	Nemek	Mobilitási ráta
MORE 2	15,30%	Egészségtudomány	16,40%	Férfiak	17,50%
		Természettudomány	14,50%	Nők	12,60%
		Társadalomtudomány	15,50%		
MORE 3	16,40%	Egészségtudomány	17,10%	Férfiak	16,90%
		Természettudomány	16,70%	Nők	15,90%
		Társadalomtudomány	15,70%		
Hosszú távú nemzetközi mobilitás a doktori tanulmányok alatt a MORE 2 és 3 kutatások alapján					
MORE 2	18,30%	Egészségtudomány	16,60%	Férfiak	18,90%
		Természettudomány	16,20%	Nők	17,60%
		Társadalomtudomány	21,90%		
MORE 3	18,20%	Egészségtudomány	17,10%	Férfiak	17,70%
		Természettudomány	16,50%	Nők	18,80%
		Társadalomtudomány	21,00%		

Forrás: European Commission 2017: 98

A 1. táblázat adataiból kitűnik, hogy az Európai Unió tagállamaiban a doktori fokozatszerzés céljából megvalósuló mobilitás 15-16% körül mozog, míg a doktori tanulmányok alatti külföldi részképzés, szakmai- vagy kutatási gyakorlatban résztvevők aránya 18%. A két mobilitás típus azonban átfedéseket mutat, hiszen a 2. táblázat adatai szerint az R1 korcsoportban, a fiatal kutatók (R1) szintjén a mobilitási aktivitás 30%, azaz azon hallgatók egy része, akik külföldön folytatják doktori tanulmányaikat is részt vesznek egy harmadik országba irányuló, három hónap hosszúságot meghaladó mobilitásban.

Hangsúlyozni kell, hogy igen jelentősek az Európai Unió országain belüli eltérések. Míg a román származású doktoranduszok 45%-a szerez külföldön fokozatot és 35% feletti a görög, izlandi, ír, ciprusi vagy máltai hallgatók fokozatszerzési célú mobilitása, addig a belga és svéd PhD hallgatók mobilitási rátája nem éri el a 6%-ot ebben a kategóriában. A magyar származású doktoranduszok 22%-a szerez külföldön doktori fokozatot (European Commission 2017).

Amennyiben a doktorképzés során létrejövő három hónapnál hosszabb nemzetközi tanulmányutakat vizsgáljuk a Spanyolországban, Dániában vagy Olaszor-

KÖZELKÉP

szágban tanuló doktoranduszok 40-60%-a vesz részt hosszú távú mobilitásban, de még a Szlovéniában, Szlovákiában, Izlandon tanuló PhD hallgatók mobilitási rátája is meghaladja a 30%-ot, ezzel szemben Írország, az Egyesült Királyság, Luxemburg, Németország, Svédország rátája nem éri el a 10%-ot sem. A magyar mobilitási ráta a doktorandusz hallgatók esetében 17% (European Commission 2017).

A MORE 3 (European Commission 2018) kutatás rámutat arra, hogy ha a doktorandusz hallgató már a mesterképzése alatt folytatott nemzetközi tanulmányokat, dupla olyan eséllyel fog a doktorképzése alatt is külföldre menni, megfigyelhető tehát egyfajta nemzetközi elköteleződés. A már mesterképzés alatt mobilis hallgatók 33%-a vesz részt a doktori tanulmányai során is mobilitásban, szemben a 18%-os uniós rátával. Hasonló következtetésre jutnak más tanulmányok is (Ackers 2001, Weert 2013, Guthrie et al. 2013), melyek megállapítják, hogy azon kutatók, akik tanulmányaik egy részét külföldön végezték, vagy kutatói pályájuk kezdetén hosszabb időt töltöttek külföldön, gyakran visszatérők lesznek, nyitottabbá válnak a külföldi munkavállalás, kiküldetések és a nemzetközi együttműködések iránt.

2. táblázat. Mobilitási ráták a kutatást megelőző 10 évben (MORE 3)

Szakmai szint	R1	R2	R3	R4
Átlag életkor	30 év	36 év	41 év	45-51 év
Mobilitási aktivitás	30%	30,20%	27,50%	25,50%

Forrás: saját szerkesztés (European Commission 2017)

A MORE 2 és 3 kutatás (European Commission 2013, 2017) a már doktori fokozatot szerzett R2, R3, R4 csoporthoz tartozó kutatók körében a kutatást megelőző 10 év nemzetközi mobilitását kívánja feltárni (2. táblázat). E szerint a három csoport átlagában a MORE 2-ben kutatók 31%-a, míg a MORE 3-ban a kutatók 27%-a vett részt legalább egyszer minimum 3 hónap hosszúságú mobilitásban. A kor előrehaladtával a mobilitási kedv némiképp csökken, míg az R2-es csoportban 30,2% töltött több hónapot tanulmányúton a kutatást megelőző 10 évben, addig az R3 csoportban az arány 27,5%, az R4 csoportban 25,5% volt. Amennyiben nem csak a megelőző 10 év adatait vizsgáljuk, hanem a teljes kutatói életpályát, a mobilitási ráta további 17%-kal nő, így megállapítható, hogy az EU tagállamainak átlagában a hosszú távú, minimum 3 hónap időtartamú mobilitásban való részvétel eléri a 48%-ot (European Commission 2013).

A luxemburgi, svájci és norvég kutatók a leginkább mobilak, 50-60% közötti rátával, míg a litván, román és máltai kutatók 12-17%-os rátával a legkevésbé azok. A magyar kutatók 33%-a nyilatkozta azt, hogy a megelőző 10 évben külföldön kutató, dolgozott és összességében 53% vett már részt kutatói életpályája során hosszú távú mobilitásban. Ha az életpálya során bekövetkezett mobilitásokat vizsgáljuk, a

KÖZELKÉP

luxemburgi, vagy svájci ráta 70-80% körüli eredményt mutat (European Commission 2017). Az immobil kutatói csoportokat vizsgálva Teichler (2015) tanulmányában is hasonló következtetésre jut. Míg a mobilitásból teljesen kimaradó oktatók, kutatók aránya Izlandon, Luxemburgban és Svájcban 15% körüli értéket mutat, addig Lettországból 50%, Lengyelországból pedig közelíti a 70%-ot.

A korosztályok aktivitásában a Career Tracking Survey (Boman 2017) is a MORE-ral megegyező tendenciákat ír le (3. táblázat). A kutatást megelőző 7 évben történő mobilitások aránya a 30-39 éves korosztályokban a legmagasabb, 45% körüli a két korcsoportban, ezen eredményeket támasztja alá a CAP kutatás is (Rostan – Höhle 2014).

3. táblázat. Mobilitási ráták a fokozatszerzést követő 7 évben (Career Tracking Survey)

Korosztály	30 év alatt	30-34 év	35-39 év	40-44 év	45-49 év	50 év felett
Mobilitásban részt vett	34,20%	43,50%	45,60%	32,90%	14,60%	11,20%
Mobilitásban nem vett részt	65,80%	56,50%	54,40%	67,10%	85,40%	88,80%

Forrás: saját szerkesztés (Boman 2017)

Azonos eredményre jut a 2010-ben 1800 fő magyar oktatói, kutatói mintán végzett CDH- felmérés² is (M. Fried – Horváth 2012), amely a 40 éves korosztályban 34%, a 41-55 éves korcsoportban 20,7%, az 55 évnél idősebbek között 8,7%-os mobilitási arányt talált. Az említett kutatások igazolják, hogy a hosszú távú nemzetközi mobilitás szempontjából legaktívabb időszak a doktori fokozatszerzést követő posztdoktori időszak, amely jellemzően a 30-35 éves korcsoportot jelenti. Hosszabb időre vélhetően azok a fiatal kutatók vállalkoznak inkább külföldi munkavállalásra, akik még nem alakítottak ki stabil egzisztenciát, kötıdéseket otthon, és külföldi tapasztalatszerzésükkel, nemzetközi kapcsolati hálójuk bővítésével kívánják a későbbi tudományos karrierjüket megalapozni (M. Fried – Horváth 2012).

² A Career Development of Doctorate Holders (CDH) kutatásba, mely az OECD, az Eurostat és az UNESCO kezdeményezésére indult 2004-ben Magyarország 2010-ben kapcsolódott be. A kutatás célja a doktori fokozattal rendelkező oktatók, kutatók életpályájának vizsgálata volt. A kutatás kérdései vizsgálták a doktori képzést, a kutatók munkaerőpiaci helyzetét, karrierpályájuk jellemzőit és érintették a hosszú távú nemzetközi mobilitást is. Mobilitás tekintetében a felmérés a MORE kutatásokhoz hasonlóan a megelőző 10 évet, tehát a 2000–2010 közötti időszakot vette figyelembe és a 6 hónapnál hosszabb külföldi tartózkodásokat vizsgálta. A magyarországi kutatásban összesen 1764 oktató, kutató vett részt (M. Fried – Horváth 2012).

KÖZELKÉP

Nemek közötti egyenlőtlenség

A társadalmi egyenlőtlenségeket vizsgálva megállapítható, hogy a doktori képzés alatti mobilitások és a rövid távú, Erasmus-típusú mobilitások esetében nem mutatkoznak számottevő különbségek a nemek között, a férfi-női arány kiegyensúlyozott (Weert 2013, Rostan – Höhle 2014), a MORE 3 (European Commission 2017) kutatás adatai alapján a nők doktori képzés alatti mobilitási aktivitása még 1%-kal meg is haladja a férfiakét, amint az az 1. táblázatban látható. A doktori fokozat megszerzése után, a karrierpálya előrehaladtával azonban a nők hátránya egyre fokozódik férfi kollégáikkal szemben (Guthrie et al. 2017). Az idézett kutatások (Teichler et al. 2013, Boman 2017, European Commission 2013, 2017) egybehangzóan azt mutatják, hogy a nők hosszú távú mobilitáshoz való hozzáférése a doktori fokozat megszerzése után 30%-kal alacsonyabb, mint a férfiaké (4. táblázat), míg a MORE 2 kutatás (European Commission 2013) rámutat, hogy a nemek közötti különbség 5 százalékponttal nő az R2, 8 százalékponttal az R3, és 9 százalékponttal az R4 kutatók körében. A 2016-ban végzett MORE 3 kutatás (European Commission 2017) adatai szerint az Európai Unió tagállamaiban a teljes kutatói közösséget vizsgálva a férfi-nő arány 61-39% volt, míg az R4 kutatói csoportban a nők aránya már csak 25%, melyet a kutatás az üveglapon érvényesüléseként értelmez.

4. táblázat. Hosszú távú mobilitásban való részvétel a doktori fokozatszerzést követően nemek szerint³

Nemek	Career Tracking Survey	MORE 2	MORE 3
Férfiak	47,70%	34%	29%
Nők	29,30%	25%	25%
Átlagos mobilitási ráta	40%	31%	27%

Forrás: saját szerkesztés (Boman 2017, European Commission 2013, 2017)

A 30% nemek közötti eltérést a Magyarországon végzett CDH-kutatás is igazolja, mely szerint a doktori fokozatot szerzett férfi kutatók 23,1%-a, míg a női kutatók 15,9% vett részt 6 hónapot meghaladó időtartamú mobilitásban (M. Fried –Horváth 2012).

A hosszú távú mobilitásban résztvevő nők között is többségben vannak az egyedülálló, gyermektelen nők (Weert 2013), de a párkapcsolat, a család, gyerekek mind-

³ A három kutatás adatainak összehasonlíthatósága szempontjából fontos megjegyeznünk, hogy a Career Tracking Survey egy frissen, a kutatást megelőző 7 évben doktorált kutatói kört vizsgál, míg a MORE2 és 3 adatai a teljes kutatói állomány a kutatást megelőző 10 évben történő mobilitási arányait mutatja.

KÖZELKÉP

két nem estében visszatartó erőt képvisel. A MORE 2 (European Commission 2013) adatai azt mutatják, hogy az egyedülálló doktoranduszok 20%-a, míg a gyermeket nevelő doktoranduszok 12%-a vállalkozik külföldi fokozatszerzésre, míg a MORE 3 vizsgálat (European Commission 2017) eredményei szerint a gyermektelen kutatók 38%-a, míg a gyermekekkel rendelkező, családos kutatók 26% vett részt hosszú távú mobilitásban. Érdekes módon, az olyan házaspárok esetében, ahol a pár mindkét tagja kutatóként dolgozik a mobilitási ráta 10%-kal magasabb, 37%-ot ér el.

Tudományterületek közötti különbségek

A kutatások eredményei megegyeznek abban, hogy a hosszú távú mobilitások jelentős többsége kutatási céllal valósul meg, az oktatási célú külföldi munkavállalás a kiutazások mindössze 9%-át jellemzi (Rostan – Höhle 2014) és ezek is elsősorban az idősebb kutatók körét érintik. A fiatalabb korosztályokban, az oktatói, kutatói pálya kezdetén inkább a kutatási célú mobilitás a jellemző. Érdekes azonban, hogy a mobilitási ráta az alap- és elméleti kutatásokat végző kutatók esetében jelentősen magasabb, mint az alkalmazott kutatásokat végző kollégáik esetében (Teichler et al. 2013, European Commission 2013). Egy, az Egyesült Királyságban végzett felmérés szerint az alapkutatásban dolgozó kutatók háromszor olyan arányban, 48%-ban vesznek részt fokozatszerzésüket követően hosszú távú mobilitásban, mint az alkalmazott tudományterületen dolgozó kutatók, akik esetében csak 16% vállal munkát külföldön (Zubieta 2009).

A hosszú távú mobilitást vizsgáló átfogó nemzetközi kutatások eredményei a tudományterületi aktivitás tekintetében térnek el egymástól leginkább, amint az az 5. táblázatból is kitűnik például az agrártudományok esetében. A tudományterületi aktivitást erősen befolyásolja a korcsoport, a nem, a családi állapot és a küldő ország is. Az 1. és 5. táblázatot összevetve látható, hogy a doktori fokozat megszerzését célzó mobilitás az egészségtudományi területen a legmagasabb, 16,4%-17,1% a MORE 2 és 3 kutatásokban, a természettudományi terület ebben a kategóriában 14,5%-16,7% aktivitást mutat, míg a társadalomtudományok területén 15,5%-15,7% rátát mérnek. A sorrend már a doktori képzés alatti részképzések, kutatási- és szakmai gyakorlatok esetében is megfordul, a társadalomtudományok mutatják a legmagasabb aktivitást 21,9%-21% rátával, míg az egészségtudomány 16,6%-17,1% eredményt hoz (European Commission 2017).

A fokozatszerzést követően a tudományterületek közötti különbségek tovább nőnek (5. táblázat). A természettudományi terület minden kutatás szerint a legaktívabb, ezt követi a mérnöki és műszaki terület, valamint a társadalom- és bölcsészettudomány. Az orvosi és egészségtudományi terület mobilitási aktivitása jelentősen csökken a doktori fokozatszerzést követően (Weert 2013, Boman 2017, European Commission 2013, 2017).

KÖZELKÉP

5. táblázat. Hosszú távú mobilitásban való részvétel a doktori fokozatszerzést követően tudományterületek szerint⁴

Tudományterület	Career Tracking Survey	MORE 2	MORE 3
Természettudomány	54%	38%	31%
Műszaki tud. és technológia	27%	31%	24%
Orvos- és egészségtudomány	23%	18%	19%
Agrártudomány	5%	24%	19%
Társadalomtudomány	26%	30%	30%
Bölcsészettudomány	22%	30%	23%

Forrás: saját szerkesztés (Boman 2017, European Commission 2013, 2017)

A European Research Council (ERC) kutatási eredményei (Nedeva et al. 2012) a társadalom- és bölcsészettudományt ítélik legaktívabbnak mobilitás szempontjából míg az élettudományok területét a legpasszívabbnak (Weert 2013). Figyelembe véve, hogy az élettudományok átfedést mutathatnak a más kutatásokban természettudományi, agrártudományi, vagy orvostudományi területtel, az ERC- kutatás eredményei a természettudományok megítélésében némiképp ellentmondanak az idézett kutatásoknak, de az agrár- és orvostudományi terület mobilitási hajlandóságáról alkotott véleményt megerősítik.

A magyar mintán végzett CDH-kutatás szerint szintén a természettudományok a leginkább aktívak, 26%-a a természettudományi területen dolgozóknak részt vett min. 6 hónap külföldi mobilitásban, míg a bölcsészettudományok esetében a kutatás 20%, az agrártudományok esetében 13,5%-os mobilitási arányt mutat. Érdekes magyar adat, hogy a 40 év alatti orvostudományok területen PhD-fokozattal rendelkező férfiak körében a nemzetközi mobilitási ráta igen magas, 47,5%-ot mutat (M. Fried – Horváth 2012).

Motivációs és gátló tényezők, húzó- és tolóerők

A nemzetközi mobilitás szakirodalmából (Bauder 2015, Cantwell 2011, Guthrie et al. 2017) egyértelműen kitűnik, hogy a mobilitási döntés mögött meghúzódnó legfőbb motiváció az egyéni szakmai fejlődés és ezáltal a sikeres karrierpálya elérése. A kutatók nem elsősorban anyagi boldogulásukat szeretnék a mobilitás által biztosítani,

⁴ A Career Tracking Survey a kutatást megelőző 7 évben doktorált, frissen fokozatot szerzett kutatói kört vizsgál, míg a MORE2 és 3 adatai a teljes kutatói állomány a kutatást megelőző 10 évben történő mobilitási arányait mutatja.

KÖZELKÉP

sokkal inkább a legújabb szakmai ismeretek, a tudás megszerzésének vágya ösztönzi őket (European Commission 2017). A mobilitás egyéni, stratégiai döntés eredménye (Guthrie et al. 2017) melynek elsődleges célja a nemzetközi kutatási kapcsolatrendszer kialakítása, fejlesztése (Stephan et al. 2013, Franzoni et al. 2012a), olyan jó nevű, magas szakmai presztízsű intézményekben vezető kutatókkal való közös munka, mely a kutató szakmai karrierjét előréviszi (Guthrie et al. 2017, Weert 2013). Sokan, különösen Európában úgy vélik, hogy a sikeres kutatói karrier előfeltétele egy hosszabb távú külföldi mobilitás (Cantwell 2011, Ackers 2008, Bauder 2015).

A MORE 2 és 3 kutatások eredményei (6. táblázat) is azt mutatják, hogy a mobilitási döntést befolyásoló vezető motivációs tényezők a nemzetközi kapcsolatrendszer fejlesztése, a karrierfejlődés, vezető kutatókkal való együttműködés, fejlett kutatási infrastruktúrához és kutatásfinanszírozási forrásokhoz való hozzáférés, kutatási autonómia (European Commission 2013, 2017). A kutatások rámutatnak, hogy a karrierfejlődéshez kapcsolódó célok sokkal erősebb hatással bírnak a mobilitási döntésre, mint a személyes vagy magánéleti tényezők (Guthrie et al. 2017). A MORE kutatások az európai és a Global Survey-re nézve is azonos eredményre jutottak (European Commission 2017). A Globsci Survey már doktorált kutatói körében a vezető pull-faktor a külföldi fogadóintézmény adott kutatási területen elért nemzetközi presztízse, kiváló kutatói és magas színvonalú kutatási infrastruktúrája (Stephan et al. 2013).

6. táblázat. A nemzetközi mobilitás főbb motivációs tényezői a fokozattal rendelkező kutatók körében az Európai Unión belüli mobilitások esetében a MORE 2 és MORE 3 kutatások alapján

Motivációs tényezők	MORE 2	MORE 3
Nemzetközi kapcsolatrendszer fejlesztése	n.a.	83,30%
Karrierépítés	83,10%	80%
Együttműködés vezető kutatókkal	74,70%	78,80%
Kutatási autonómia	46,70%	76,40%
Fejlett kutatási infrastruktúrához való hozzáférés	69,30%	74,70%
Kutatásfinanszírozási források	70,30%	68,30%
A képzések magas színvonala	59%	67,90%
Megfelelő álláslehetőség elérhetősége	68,70%	65,10%
Kultúra és nyelv	58,10%	57,40%
Az oktatás és kutatás közötti egyensúly	n.a.	55,70%
Jövedelem	40,60%	53,30%

KÖZELKÉP

Személyes/ családi okok	46,70%	45,50%
Stabil munkahely	30,10%	39,40%
Társadalombiztosítás és egyéb támogatások	21,60%	41,40%
Nyugdíj		32,10%
Munkafeltételek	56%	n.a.

Forrás: European Commission 2017: 116.

A táblázatban felsorolt motivációs tényezők elsősorban húzóerőként értelmezhetők a mobilitásban résztvevő egyén szempontjából, megmutatják, hogy mi teszi a fogadó országot, intézményt vonzóvá egy kutató számára, egyben tükrözik a kiutazók elvárásait is a mobilitásukkal szemben.

A tolóerőket vizsgálva, több kutatás (Guthrie et al. 2017, Morano-Foadi 2005) is említést tesz a küldő országok kutatási infrastuktúrájának, kutatásfinanszírozásának rosszabb körülményeiről, megfelelő kutatói pozíciók hiányáról, alacsony kutatói bérekről. Ezen tolóerők az Európai Unió tagállamain belül elsősorban a kelet-európai tagállamokat érintik, míg a fejlett skandináv régióra nem jellemzők (Guthrie et al. 2017, Morano-Foadi 2005).

A motivációk és a külső kényszerítő körülmények, push-faktorok vizsgálata alapján a MORE 2 és 3 kutatás (European Commission 2013, 2017,) a mobilitások három típusát különbözteti meg, melyek a „forced/escape” azaz „kényszerű/ menekülő” mobilitás; az „expected/chosen” azaz „elvárt/választott” mobilitás és az „exchange” azaz „csere alapú” mobilitás. A „kényszerű mobilitás” alatt azt a helyzetet értik, amikor a kutató körül különböző okokból elfogy a levegő, nem talál végzettségének megfelelő pozíciót, nincs forrás a kutatásai finanszírozásához, nem biztosítottak a megfelelő infrastrukturális feltételek, vagy akár az országban uralkodó politikai helyzet miatt dönt a mobilitás mellett. A összesített kutatási adatok szerint az európai mobil kutatók 16,1%-a jelezte azt, hogy mobilitási döntését legfőképp az említett tényezők hatására, kényszerből hozta meg, fő oknak a karrierlehetőségek hiányát emelték ki.

Az „elvárt mobilitás” esetében a mobilitási döntés meghozatalakor leginkább a küldő intézmény, ország elvárása érvényesül, csak úgy tud a kutató szakmailag ott-hon érvényesülni, fejlődni, szintet lépni, ha külföldön is tapasztalatot szerez, nemzetközi folyóiratokban publikál. A tanulmányutak 32,1%-a az „elvárt” típusba tartozik. A harmadik, ún. „csere-alapú” mobilitás, mely a mobilitások 43,7%-át teszi ki, a kutató egyéni motivációjából, saját döntéséből ered, legfőbb célja a tudáscsere, jó gyakorlatok elsajátítása, nemzetközi kutatói hálózatokba való bekapcsolódás, és a kutatói előmenetel felgyorsítása.

A magyar mintában a kutatók 17%-a sorolta külföldi tartózkodását a „kényszer” kategóriába, 28% nyilatkozta, hogy külföldi tartózkodását leginkább az intézményi

KÖZELKÉP

„elvárások” hatására vállalta, 35% utazott saját belső motivációi alapján, míg 20% jelölt meg egyéb okokat (European Commission 2017).

A mobilitásban már részt vett kutatók a mobilitás gátló, nehezítő tényezőiként leggyakrabban a külföldön megvalósítani kívánt kutatáshoz szükséges források megszerzését (Weert 2013, Guthrie et al. 2017) jelölik meg első helyen, ezt követi a megfelelő kutatási pozíció elnyerése, a külföldi tartózkodás finanszírozása, a külföldi életük megszervezése, a kinti kutatási infrastruktúra elérése, míg 6. helyre sorolják a személyes és családi okokat (European Commission 2017). A MORE 2 kutatás adatai alapján Weert (2013) megállapítja, hogy a doktori hallgatók 64%-a, míg a már doktorált kutatók közül 43% jelöli a kutatási források elnyerését meghatározó nehézségnek. Az Európán kívülről Európába mobilitásra érkező kutatók azonban legnagyobb nehézségnek házastársuk munkahelyi elhelyezkedését tartják (Guthrie et al. 2017).

Bár a család, gyermekek, személyes okok szolgálhatnak motivációs tényezőként is a mobilitási döntés meghozatalakor, mégis a szakirodalom gyakrabban hivatkozik rájuk gátló tényezőként (Ackers 2008, Weert 2013), főként a mobilitásból kimaradó kutatói csoport döntési szempontjai alapján. Ők leggyakrabban (MORE 2 67%, MORE 3 77%) a családi elkötelezettséget, magánéleti okokat jelölik meg a mobilitástól való tartózkodásuk okaként (European Commission 2017).

A mobilitás célországai, országtípusok, földrajzi aszimmetria

Az országok felsőoktatásának, kutatásának nemzetköziesítési törekvései nagyfokú eltéréseket mutatnak. A nemzetköziesítési folyamatokat az ország gazdasági és politikai ereje, földrajzi kiterjedése és elhelyezkedése, kulturális dominanciája, felsőoktatásának minősége, az országban, valamint a tudományban használt nyelve, továbbá korábbi nemzetköziesítési törekvései alapjaiban határozzák meg (Kalvemarmark-van der Wende 1997, Teichler 1999, Teichler et al. 2013). A felsőoktatás intézményrendszerének nemzetköziesítési törekvései szempontjából Teichler (Teichler 1999, Enders-Teichler 1995) az országokat négy típusba sorolja. Az első a „would-be internationalization”, azaz a „jó-lenne nemzetköziesítés”, a második a „life or death internationalization” azaz az „élet-halál kérdése” típusú, a harmadik a „two-arenas” azaz a „két-arénás országok”, a negyedik pedig az „internationalization by import” azaz, az „import típusú nemzetköziesítési” folyamatokat jelenti⁵ (Dabney-Fekete 2020). A „jó lenne” típusba azon elsősorban közép- és kelet-európai országok tartoznak, akik motiváltak lennének nemzetközi együttműködések kialakítására, de felsőoktatásuk, kutatási infrastruktúrájuk alulmaradottsága miatt nem tekintik őket egyenrangú partnernek. A második csoport azon országok köre, melyekben szinte „élethalál kér-

⁵ Az első három típus Dabney-Fekete (2020) fordítása.

KÖZELKÉP

dése” a nemzetközi folyamatokba való bekapcsolódás, sikeres kutatói karrier nem képzelhető el kiterjedt nemzetközi kapcsolatok nélkül, ilyenek például Svédország vagy Izrael. Az ún. „két-arénás” országok csoportjába tartozik Németország vagy Japán, melyek magas szintű kutatási infrastruktúrával rendelkeznek, egyenrangú partnerként viselkedhetnek a nemzetközi együttműködésekben, de a kutatói érvényesüléshez nem minden tudományterületen elengedhetetlen feltétel a nemzetközi beágyazottság, a hazai feltételrendszer is elegendő. Az „import-típusú” országok között vezető helyen az USA áll, melyet az Egyesült Királyság követ. Az Egyesült Államok elsősorban külföldi kutatók meghívása és fogadása által biztosítja felsőoktatása, kutatási tevékenységeinek nemzetköziesítését, sokszínűségét. Publikációik, kutatási eredményeik többségét szinte csak hazai, angol nyelvű folyóiratokban jelentetik meg és elsősorban hazai konferenciákon vesznek részt. Mivel a világ más pontjairól származó kutatók „házhoz jönnek”, kutatóiknak nincs szükségük hosszabb időt tölteni külföldön, nemzetköziesedésük meg tud valósulni az otthoni környezetükben is (Teichler 1999, Teichler et al. 2013).

Némiképp eltérő megközelítésben, az említett szempontrendszert (Teichler 1999) leegyszerősítve, az országokat három csoportra bonthatjuk. Vannak az inkább küldő-típusú országok, a jellemzően fogadó típusú országok, illetve a küldő-fogadó, azaz a két-arénás- típusba tartozó országok, melyekben a ki- és beutazók aránya egyensúlyban van. A különböző országok felsőoktatása közötti kapcsolatot a Wallerstein világrendszer-elmélet (Wallerstein 2000) alapján egyfajta centrum-periféria viszonyként lehet értelmezni (Altbach 2004, Cantwell 2011), melyben a fejlődő felsőoktatással rendelkező országokból a fejlett kutatási infrastruktúrával rendelkező országok irányába áramlik a munkaerő. A centrum-periféria viszony nem feltétlenül csak gazdasági értelemben érvényesül a felsőoktatásban, hanem intellektuális értelemben is érzékelhető (Kim 2017). Erős hierarchia alakult ki a nemzetközi akadémiai szférán belül, melynek csúcán az Amerikai Egyesült Államok áll, akit az Egyesült Királyság követ (Bauder et al. 2018). Az angol nyelvterületek, legfőképpen az USA és az Egyesült Királyság egyértelmű nyelvi és földrajzi hegemóniája rajzolódik ki a kutatásokból (Guthrie et al. 2013, Bauder 2018, Teichler 2015, Boman 2017).

A 2011-ben 16 ország részvételével végzett GlobSci kutatás (Franzono et al. 2012) eredményei (Teichler 2015) is az említett országtípusokat mutatják. Összevetve az adott országban dolgozó külföldi kutatók arányát a nemzetközi tapasztalattal rendelkező kutatók arányával (7. táblázat) láthatjuk, hogy az USA-ban, amely tipikusan fogadó-ország, 38,4% a külföldi kutatók aránya, míg 19,2% amerikai kutató rendelkezik nemzetközi tapasztalattal. A másik végletet India jelenti, mint küldő-ország, ahol a felmérés idején a külföldiek aránya nem érte el az 1%-ot sem, de mobilitási tapasztalattal a kutatók 75,1%-a rendelkezik. Az adatok alapján inkább küldő ország jelleget mutat Olaszország, Japán, Spanyolország és Brazília is. A kiegyenlített kutatói cserét folytató, küldő-fogadó típusúhoz tartozó országokat Svájc, Kanada, Ausztrália, Svédország jelenti, de még az Egyesült Királyság is ebbe

KÖZELKÉP

a csoportba tartozik. A adatok szerint a vizsgált országok esetében az USA, Japán és Olaszország kivételével a hosszú távú mobilitásban való részvétel aránya meghaladja az 50%-ot, az országok átlagában 55,4%-ot mutat (Franzoni et al. 2012a). A korábban említett kutatásokhoz képest jelentősen magasabb mobilitási ráta értelmezésekor figyelembe kell vennünk, hogy a kutatás természettudományi területen zajlott, olyan kutatók részvételével, akik nemzetközi folyóiratokban megjelent cikkek levelező szerzői voltak.

7. táblázat. A származási ország és a fogadóország közötti mobilitások a GlobSci Survey kutatásban résztvevő országok viszonylatában

Ország	Az országban dolgozó külföldi kutatók aránya	Jelenleg külföldön dolgozó kutatók aránya	Nemzetközi tapasztalattal rendelkező kutatók aránya
Amerikai Egyesült Államok	38,40%	5,00%	19,20%
Ausztrália	44,50%	18,30%	62,90%
Belgium	18,20%	21,70%	52,80%
Brazília	7,10%	8,30%	51,10%
Dánia	21,80%	13,30%	54,30%
Egyesült Királyság	32,90%	25,10%	56,40%
Franciaország	17,30%	13,30%	59,20%
Hollandia	27,70%	26,40%	53,10%
India	0,80%	39,80%	75,10%
Japán	5,00%	3,10%	39,50%
Kanada	46,90%	23,70%	66,80%
Németország	23,20%	23,30%	59,00%
Olaszország	3,00%	16,20%	40,00%
Spanyolország	7,30%	8,40%	63,10%
Svájc	56,70%	33,10%	78,40%
Svédország	37,60%	13,90%	53,90%

Forrás: Teichler 2015: S25

A Carrier Tracking Survey of Doctorate Holders kutatás mobilitásban részt vett válaszadóinak 68%-a nyilatkozta azt, hogy már legalább egyszer dolgozott külföldön

KÖZELKÉP

az Európai Unión belül, 34% vett rész mobilitásban Észak-Amerikában, és 10% vállalt munkát a világ más részein. Az európai célországot választó kutatók 60%-a egy külföldi országban élt a doktori fokozata megszerzése óta, 35% két-három országban is dolgozott, míg mindössze 5% azok aránya, akik háromnál több országban is kipróbálták magukat (Boman 2017).

A MORE 2 és 3 felmérés adatai is az angol nyelvterületek kiemelt kutatóvonzó képességét támasztják alá. A 8. táblázat adatai mutatják, hogy a MORE 2 kutatásban a fokozattal rendelkező európai oktatók körében az angol nyelvterületek a kutatók 32%-át, a MORE 3-ban 26,5%-át, míg a doktoranduszok 25,9%-át fogadták. Az európai kutatók számára az országok rangsorát az USA vezeti, de megosztott második helyen az Egyesült Királyság és Németország, harmadikon pedig Franciaország áll.

Ha a tengerentúlon munkát vállaló európai kutatók célországait vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a kutatók 53%-a az USA-ban, 15% Ausztráliában, 6% Kanadában, 5% Japánban és 3% Szingapurbán helyezkedett el (European Commission 2013).

8. táblázat. Vezető célországok a MORE 2 és 3 kutatásokban megkérdezett mobilitásban már részt vett kutatók körében (%)

Fogadóország	Az országot választók aránya MORE 3 PhD	Az országot választók aránya MORE 3 poszt-PhD	Az országot választók aránya MORE 2 poszt-PhD
Amerikai Egyesült Államok	11,80	15,50	18
Egyesült Királyság	11,70	11	11
Németország	11,40	11,20	11
Franciaország	7,30	6,60	8
Svédország	4,30	3,10	2
Spanyolország	4,20	3,30	3
Olaszország	3,70	5	4
Svájc	3	4,30	4
Belgium	2,80	3,10	3
Kanada	2,40	n.a.	3
Ausztria	n.a.	2,80	3
Hollandia	n.a.	n.a.	4

Forrás: saját szerkesztés (European Commission 2013, 2017)

KÖZELKÉP

A mobilitási áramlatok irányait vizsgálva a GlobSci kutatás adataiból regionális tendenciák is megfigyelhetők. Közeli vagy szomszédos országok, illetve azonos (vagy rokon-) nyelvet használó országok között intenzívebb a kutatók mobilitása. Hollandiában, Belgiumban, Dániában és Svájcban magas a német kutatók aránya, Braziliában az argentin, kolumbiai és perui származásúak vezetnek a listát, Japánban legmagasabb számban kínai és dél-koreai kutatók érkeznek, Spanyolországban az argentin származású kutatók aránya jelentős (Franzoni et al. 2012a). A MORE 3 kutatásban is hasonló tendenciákat látunk. Spanyolországba legnagyobb arányban olasz (16,7%) és portugál (11,1%) származású kutatók érkeznek, míg Svédországból Finnországból (19,5%), Észtországból (12,6%) és Németországból (10,3%) fogad (European Commission 2017).

Az mobilitások irányaira vonatkozóan a hivatkozott kutatásokból az alábbi tendenciák figyelhetők meg: Az európai kutatók számára az Amerikai Egyesült Államok a legnépszerűbb célország, a kutatók 12-18%-a választja, de az európai kutatói mobilitások legalább háromnegyede Európán belül valósul meg, vezető célországai az Egyesült Királyság, Németország és Franciaország.

Az angol-nyelvetterületek közötti kutatói mozgás, kutatócsere is igen jelentős. A GlobSci felmérésben a brit mobilitásban részt vett kutatók 47%-a az USA-t választotta mobilitása helyszínéül, és 17-17% járt Kanadában, illetve Ausztráliában (Franzoni et al. 2012a). Ugyanakkor az Egyesült Királyság vezető helyen áll a doktori-, posztdoktori képzésekben, 2014-ben doktoranduszainak 42% külföldi volt (Guthrie et al. 2017). Mivel fokozatot szerzett kutatóinak 80% még tanulmányai befejezése után is évekig az országban marad (Guthrie et al. 2017), gyakran hivatkoznak az országra a "posztdoktorok paradicsomaként" (Morano-Foadi 2005:150). A kifejezés azonban nem csak a külföldi posztdoktorok magas arányát tükrözi, hanem egy olyan kutatási környezetet, ahol fejlett az infrastruktúra, magas a kutatásfinanszírozás, jelen vannak a világ országainak vezető kutatói és határozott idejű munkaszerződésekkel várják a fiatal kutatókat (Morano-Foadi 2005). Az USA és az Egyesült Királyság között kiegyenlített kutatócsere zajlik, a fiatal kutatók nagyobb arányban választják az Egyesült Királyságot, míg az idősebb kutatói kör az Egyesült Államokat (Kim 2009).

A mobilitások célországainak vizsgálatakor nem feledkezhetünk meg a célország nyelvének szerepéről sem. Mivel az angol nyelv a tudomány közvetítőnyelvévé, lingua franca-jává vált a 21. században, az angol nyelv magas szintű ismerete számos tudományterületen az érvényesülés elengedhetetlen feltétele lett (Bauder et al. 2017) tovább növelve az angol nyelvterületek kutatóvonzó képességét.

KÖZELKÉP

A mobilitás nyereségei

A MORE 2 kutatásban (European Commission 2013) a mobilitás karrierre gyakorolt hatásainak vonatkozásában a kutatók 74%-a érzékelte a külföldi tartózkodása pozitív hatását a nemzetközi tudományos kapcsolatrendszerének kiszélesedésére, 80% a kutatási készségeinek fejlődésére, 60% a kutatási eredményeinek javulására. A válaszadók 55%-a vélekedik úgy, hogy a mobilitás előmozdította a karrierjét, 45% érzékeli a nemzetközi kutatóközösség elismerését és 33% gondolja úgy, hogy jobb álláslehetőséghez vagy munkahelyi előmenetelhez jut a mobilitásból kifolyólag. Mindössze a kutatók 17%-a érzékeli a mobilitás jövedelmére gyakorolt pozitív hatását, míg 43% számol be a mobilitás hatására elszenvedett emelkedett költségekről, jövedelemkiesésről (Teichler 2015).

Az említett kutatások a mobilitás hatásait többnyire a kutatók véleménye, szubjektív megítélése alapján vizsgálják, nehezen mérhetők, és összehasonlíthatók a mobilitás valós nyereségei.

Az USA–Egyesült Királyság–Európa közötti rangsor azonban visszatérő kérdés. Melyik célországgal nyer többet egy adott területen dolgozó kutató a mobilitása után? Több kutatás eredményei (Bauder et al. 2017, Veugelers-Van Bouwel 2014) is azt mutatják, hogy a mobilitásban részt vett kutatók elfogadnak, hisznek egy olyan tudományos hierarchiában, melynek középpontjában az USA és az angol nyelvterületek állnak, az Egyesült Állomoknak továbbá egyfajta „prémium hatást” (Veugelers-Van Bouwel 2014: 361) is tulajdonítanak. A MORE kutatás amerikai ösztöndíjasai is erősebb pozitív hatásról számolnak be, mint európai mobilitásról visszatérő kollégáik, ugyanakkor ezek a kutatók karriercentrikusabbak és erősebb motivációkkal is rendelkeznek mint társaik (Veugelers-Van Bouwel 2014). Számokkal alátámasztva csak néhány elemzés ad objektív eredményt: Franzoni megállapítja (Franzoni et al. 2012a), hogy a mobilitásban részt vett kutatók publikációinak száma meghaladja otthon maradó társaikét, míg Guthrie (Guthrie et al. 2017, Elsevier 2013) a brit kutatók esetében kétszer magasabb citációs indexről tesz említést a mobilitásról való hazatérésük után.

Összegzés

Jelen tanulmányban ismertetett nemzetközi kutatások a hosszú távú nemzetközi mobilitáshoz kapcsolódó kérdéseket elemzik. Több vizsgált szempontból nagyon hasonló, szinte azonos kutatási eredményekre, következtetésekre jutnak, míg néhány kérdésben az eltérő módszertanból eredően különbségeket fedezhetünk fel.

A hosszú távú mobilitás időtartamának meghatározása is jelentős eltéréseket mutat, a MORE kutatások minimum három hónapban, a GlobSci Survey vagy a magyar CDH vizsgálat hat hónapban, a CAP Survey minimum két év időtartamban definiálják a hosszú távú mobilitást.

KÖZELKÉP

A kutatások a vizsgált országok átlagában a kutatói életpálya során 40-55% közötti mobilitási rátákat írnak le. A CAP kutatás 42,4%-os mobilitási arányt, a Glob-Sci az Európai Unió tagállamai esetében 54,6%-os, míg az összes vizsgált ország viszonylatában 55,3%-os, a MORE 48%-os arányt említ. A mobilitási ráták a vizsgált országok, célországok, tudományterületek, nemek és korcsoportok függvényében jelentős különbségeket mutatnak.

A mobilitás célországait illetően érzékelhető a Globális-Észak szívó hatása, tehát döntően a fejletlenebb felsőoktatással és kutatási infrastruktúrával rendelkező országokból irányul a fejlettebb, magas színvonalú infrastruktúrával és kutatás finanszírozással rendelkező, elsősorban angol nyelvterületek irányába. Az angol nyelvterületek hegemoniája minden kutatásban kirajzolódik. A nemzetközi hierarchia csúcsán az USA áll, őt követi az Egyesült Királyság, majd Európában Németország és Franciaország, világviszonylatban pedig Ausztrália és Kanada.

A mobilitások főként kutatási céllal valósulnak meg, oktatási célú mobilitás mindössze 10%. A kutatások is elsősorban alapkutatásra, vagy elméleti kutatásra irányulnak, kevés az alkalmazott kutatás. A tudományterületi különbségek nem egyértelműek, kutatásonként eltéréseket mutatnak, de a tudományterületi aktivitást a korcsoport jelentősen befolyásolja. A doktori fokozat megszerzését célzó mobilitások esetében az orvos- és egészségtudományi terület a legaktívabb, míg a fokozatszerzést követően a természettudományi, műszaki, társadalomtudományi, bölcsészettudományi területek mutatják a legnagyobb aktivitást.

A kutatások egyértelműen megmutatják, hogy a női kutatók alul reprezentáltak a hosszú távú mobilitások terén, minimum 30%-kal kevesebb nő vesz részt a hosszú távú külföldi munkavállalásban, mint férfi és a házasságban élő, illetve gyermeket nevelő kutatók nehezebben jutnak ki külföldre, mint egyedülálló kollégáik. A rövid távú külföldi utazások, illetve a doktori tanulmányok alatt megvalósított ösztöndíjak esetében a hozzáférésben nincs jelentős nemek közötti különbség. A legnagyobb mobilitási kedv a posztdoktori időszakot jellemzi, a 30-40 éves korosztály a legaktívabb, a hosszú távú külföldi tartózkodások aránya a karrierpálya előrehaladtával csökkenő tendenciát mutat.

A hosszú távú mobilitás keretében kiutazó kutatók legfőbb motivációs tényezői a következők: nemzetközi szakmai kapcsolatrendszer építése, magas szintű kutatási infrastruktúra és kutatásfinanszírozás megszerzése, önálló kutatási tevékenység, nemzetközi publikálási lehetőségek és karrier fejlődés. A gátló tényezőknél a leggyakrabban említett faktorok a család és a magánéleti okok, a mobilitáshoz és a kutatásokhoz szükséges anyagi támogatások megszerzésének nehézsége, illetve a megfelelő pozíció megszerzése.

KÖZELKÉP

Irodalom

- Ackers, L. (2001): The Participation of Women Researchers in the TMR Marie Curie Fellowships, European Commission, DG Research, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg
- Ackers, L. (2008): Internationalisation, Mobility and Metrics: A New Form of Indirect Discrimination? *Minerva* 46 (4): 411-435. <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11024-008-9110-2> utolsó letöltés: 2020. 01. 05.
- Altbach, P. G. (2004): Globalisation and the University Myths and Realities in an Unequal World *Tertiary Education and Management* 10(1) 3-25. 10.1023/B:TEAM.0000012239.55136.4b. https://www.researchgate.net/publication/44836805_Globalisation_and_the_University_Myths_and_Realities_in_an_Unequal_World utolsó letöltés: 2024. 08. 10.
- Bauder, H. (2015): The international Mobility of Academics: A Labour Market Perspective, *International Migration* 53(1): 83-96. 10.1111/j.1468-2435.2012.00783.x https://www.researchgate.net/publication/264464952_The_International_Mobility_of_Academics_A_Labour_Market_Perspective. (Utolsó letöltés: 2023. 08. 12.)
- Bauder, H. – Lujan, O. – Hannan, C. A. (2018): Internationally mobile academics: Hierarchies, hegemony, and the geo-scientific imagination. *Geoforum* 89, 52-59. <http://isiarticles.com/bundles/Article/pre/pdf/97865.pdf>. (Utolsó letöltés: 2020. 01. 05.)
- Bilecen, B. – Van Mol, C. (2017): Introduction:international academic mobility and inequalities. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(8): 1241-1255. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1369183X.2017.1300225?scroll=top&needAccess=true> (Utolsó letöltés: 2020. 01. 18.)
- Boman, J. (2017): Career Tracking Survey of Doctorate Holders, Final Report. European Science Foundation, http://www.esf.org/fileadmin/user_upload/esf/F-FINAL-Career_Tracking_Survey_2017_Project_Report.pdf. (Utolsó letöltés: 2018. 04. 20.)
- Cantwell, B. (2011): Transnational Mobility and International Academic Employment: Gatekeeping in an Academic Competition Arena. *Minerva*, 49(4): 425-445. 10.1007/s11024-011-9181-3
- Dabney-Fekete, I. D. (2020): Nemzetköziesedő tudomány – A felsőoktatásban dolgozó oktatók nemzetközi aktivitása. Debrecen, Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ.
- Dervin, F. – Dirba, M. (2008): Figures of strangeness:blending perspective from mobile academics. In: Byram, M. – Dervin, F. (eds.): *Student, Staff and Academic Mobility in Higher Education*. Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 237-259.

KÖZELKÉP

- Enders, J. – Teichler, U. (1995): Der Hochschullehrerberuf im internationalen Vergleich. Bonn: Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft, Forschung und Technologie
- Elsevier (2013): International Comparative Performance of the UK Research Base-2013. Department for Business, Innovation and Skills (BIS) UK <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7c256740f0b645ba3c6fae/bis-13-1297-international-comparative-performance-of-the-UK-research-base-2013.pdf> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 01.)
- European Commission (2013): MORE 2 Support for continued data collection and analysis concerning mobility patterns and career paths of researchers https://euraxess.ec.europa.eu/sites/default/files/policy_library/indicators_report.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 01. 15.)
- European Commission (2013): MORE 2 Higher Education Sector Report https://euraxess.ec.europa.eu/sites/default/files/policy_library/final_report_0.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 01. 15.)
- European Commission (2017): MORE 3 Final Report: Comparative and policy-relevant analysis. https://cdn1.euraxess.org/sites/default/files/policy_library/final_report_2.pdf. (Utolsó letöltés: 2020. 12. 06.)
- European Commission (2018): MORE 3 Survey on researchers in European Higher Education institutions. https://cdn1.euraxess.org/sites/default/files/policy_library/survey_on_researchers_in_european_higher_education_institutions.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 01. 18.)
- Erasmus+ Annual Report 2019: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/30af2b54-3f4d-11eb-b27b-01aa75ed71a1/language-en> (Utolsó letöltés: 2023. 08. 18.)
- Franzoni, C. – Scellato, G. – Stephan, P. (2012a): Foreign Born Scientists: Mobility Patterns for Sixteen Countries. National Bureau of Economic Research https://www.researchgate.net/publication/233880767_Foreign_born_scientists_Mobility_patterns_for_16_countries (Utolsó letöltés: 2020. 12. 06.)
- Franzoni, C. – Scellato, G. – Stephan, P. (2012b): Patterns of international mobility of researchers: evidence from the Globsci survey. https://www.researchgate.net/publication/265667194_Patterns_of_international_mobility_of_researchers_Evidence_from_the_GlobSci_survey (Utolsó letöltés: 2020. 12. 08.)
- Fulbright Foreign Scholarship Board (2019): Annual Report 2019 https://eca.state.gov/files/bureau/fulbright_2019report_final_0.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 08. 16.)
- Guthrie, S. – Lichten, C. – Corbett, J. – Wooding, S. (2017): International Mobility of Reserchers – A review of the literature. Rand Europe, Cambridge [JÁNOSY O.: A hosszú távú nemzetközi kutatói mobilitást befolyásoló tényezők...](https://royal-</p></div><div data-bbox=)

KÖZELKÉP

- society.org/~media/policy/projects/international-mobility/researcher-mobility-report-review-literature.pdf (Utolsó letöltés: 2018. 04. 25.)
- Hoffman, D. M. (2009): Changing academic mobility patterns and international migration: what will academic mobility mean in the 21st century? *Journal of Studies in International Education*, 13, 347–364.
- Kalvemark, T. – Van der Wende, M. (1997): National Policies for the Internationalisation of Higher Education in Europe. *Hogskoleverket Studies 1997*: 8 S.
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED432190.pdf> (Utolsó letöltés: 2024. 07. 28.)
- Kim, T. (2009): Shifting Patterns of transnational academic mobility: a comparative and historical approach, *Comparative Education*, 45(3): 387–403. 10.1080/03050060903184957
- Kim, T. (2017): Academic mobility, transnational identity capital, and stratification under conditions of academic capitalism, *Higher Education*, 73(6): Special Issue: The New Political Economy of Higher Education: 981–997. <https://www.jstor.org/stable/26448737> (Utolsó letöltés: 2023. 05. 11.)
- Leung, M. W. H. – Waters, J. L. (2017): Educators Sans Frontières? Borders and Power Geometries in Transnational Education. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43(8): 1276–1291. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1369183X.2017.1300235> (Utolsó letöltés: 2020. 01. 19.)
- Lorenz, C. (2010): Higher Education Policies in the European Union, the ‘knowledge economy’ and neo-liberalism, *EspacesTemps.net* <https://www.espacestemp.net/en/articles/higher-education-policies-in-the-european-union/> (utolsó letöltés: 2024. 08. 10.)
- Marie, S. – Curie, A. (2019): Driving innovation, supporting researchers’ mobility and cultivating excellence in doctoral and postdoctoral training Facts & Figures <https://ancd.gov.md/sites/default/files/document/attachments/MSCA%20Facts%20and%20Figures.pdf> (Utolsó letöltés: 2023. 08. 16.)
- Morano-Foadi, S. (2005): Scientific Mobility, Career Progression, and Excellence in the European Research Area. *International Migration* 43(5): 133–160. https://www.researchgate.net/publication/227864482_Scientific_Mobility_Career_Progression_and_Excellence_in_the_European_Research_Area1 (Utolsó letöltés: 2020. 12. 19.)
- Mosoniné Fried, J. – Horváth, D. (2012): Tudományos fokozattal rendelkezők életpálya vizsgálata, fókuszban a mobilitás. *Magyar Tudomány*, 2012/8.
- Nedeva, M. – Braun, D. – Edler, J. – Glaser, J. – Laredo, P. – Laudel, G. – Luukkonen, T. – Stampfer, M. – Thomas, D. – Whitley, R. (2012): Understanding and Assessing the Impact and Outcomes of the ERC and its Funding Schemes: (EURECIA) Final

KÖZELKÉP

- Synthesis Report https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/5143648/eurecia_final_synthesis_report.pdf (Utolsó letöltés: 2024. 08. 01.)
- Rostan, M. – Höhle, E. (2014): The International Mobility of Faculty. In: Huang, F. et al (eds.): *The Internationalisation of the Academy, The Changing Academic Profession in International Comparative Perspective*. Springer, Dordrecht Researchgate https://www.researchgate.net/publication/278658754_The_International_Mobility_of_Faculty (Utolsó letöltés: 2020. 01. 05.)
- Siekierski, P. – Lima, C. M. – Borini, F. M. (2018): International Mobility of Academics: Brain Drain and Brain Gain. *European Management Review*, 15: 329–339. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/emre.12170> (Utolsó letöltés: 2020. 01. 05.)
- Stark, O. – Helmenstein, C. – Prskawetz, A. F. (1997): A brain gain with a brain drain. *Economic Letters*. 1997. Vol. 55, issue 2, 227–234. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0165176597000852> (Utolsó letöltés: 2020. 12. 30.)
- Stephan, P. – Franzoni, C. – Scellato, G. (2013): Choice of country by the foreign born for PhD and postdoctoral study: A sixteen-country perspective, NBER Working Paper Series, National Bureau of Economic Research, Cambridge MA <https://www.nber.org/papers/w18809> (Utolsó letöltés: 2023. 08. 01.)
- Teichler, U. – Arimoto, A. – Cummings, W. K. (2013): The Changing Academic Profession: Major findings of a comparative survey, Springer, Dordrecht. 10.1007=978-94-007-6155-1
- Teichler, U. (1996): Research on Academic Mobility and International Cooperation in Higher Education. In: Blumenthal, P. – Goodwin, C. – Smiths, A. – Teichler, U. (eds.): *Academic Mobility in a Changing World. Regional and Global Trends*. Jessica Kingsley Publisher, London, 338–358.
- Teichler, U. (2011): Academic staff mobility. In: Teichler, U. – Ferencz, I. – Wachter, B. (eds.): *Mapping Mobility in Higher Education in Europe. Volume I: Overview and Trends*, Deutscher Akademischer Austausch Dienst, Bonn.
- Teichler, U. (2014): The Academic Profession between National Characteristics and International Trends. *Hungarian Educational Research Journal*, 4(1). http://herj.lib.unideb.hu/file/3/55d3153b4d721/szerzo/eredeti_2014_04_17_teichler.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 01. 15.)
- Teichler, U. (2015): Academic Mobility and Migration: What We Know and What We Do Not Know. *European Review*, 23: 6–37. *Academia Europae* <https://www.cambridge.org/core/journals/european-review/article/academic-mobility-and-migration-what-we-know-and-what-we-do-not-know/64FD3D7C022788B C9B2A00D2B3780B77> (Utolsó letöltés: 2018. 05. 14.)

KÖZELKÉP

- Teichler, U. (1999): Internationalization as a Challenge for Higher Education in Europe. *Tertiary Education and Management Vol.5* 5-23. Kluwer Academic Publishers https://www.researchgate.net/publication/44826481_Internationalisation_as_a_Challenge_for_Higher_Education_in_Europe (Utolsó letöltés: 2020. 12. 14.)
- Universities UK (2007): Talent Wars: The International Market for Academic Staff. London, Policy Briefing <https://dera.ioe.ac.uk/26319/1/TalentWars.pdf> (Utolsó letöltés: 2020. 01. 19.)
- Veugelers, R. – Van Bouwel, L. (2015): The Effects of International Mobility on European Researcher, *Research in Higher Education*, 56(4): 360–377. 10.2139/ssrn.2381994
- Wallerstein, I. (2000): The Essential Wallerstein, New Press, New York, 129–148. <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=87612&kod=JMMZ108> (Utolsó letöltés: 2020. 12. 20.)
- Weert, E. (2013): Support for Continued Data Collection and Analysis Concerning Mobility Patterns and Career Paths of Researchers. European Commission, Brüsszel.
- Zubieta, A. F. (2009): 'Recognition of Weak Ties: Is There a Positive Effect of Post-doctoral Position on Academic Performance and Career Development?' *Research Evaluation*, 18(2): 105–115. <https://doi.org/10.3152/095820209X44344>